

על דרכי הוראת התלמוד בדורנו : הערות ראשוניות לספרו של הרב שג"ר זצ"ל בתורתו יהגה

...השלמים בחכמה אינן מקפידין על התופס עליהם.
אדרבה מחזיקין טובה... וכ"ש דבהווא עלמא דקשוט לא
קפדי רבנן ונייחא דנפשיהו הוא.¹

לבקשת מערכת נטועים נתתי לבי לעיין – ולו גם מקופיא – בספרו החשוב של הרב שג"ר זצ"ל, בתורתו יהגה,² ולהעלות בעניינו הרהורים ראשוניים. אקדים ואפתח בדברי שבח קצרים, לא רק לתלמידיו מוקירי זכרו אשר התאמצו להוציא לאור את משנתו, אלא בעיקר למחבר אשר נכנס במלוא כובד משקלו לסוגיה סבוכה, טעונה ואפילו נפיצה, אשר לא קל, אולי גם לא נעים, להתמודד אתה. בכך ביקש הרב שג"ר להלך בעקבי טובים, גם אם לא רבים, שנכנסו ללוע ארי זה. נכון הוא שבמידה מסוימת, כמותם גם הוא – לפחות לעת עתה – עדיין לא הגיע להישג המיוחל. די אם נזכיר את גאון העולם המהר"ל מפראג אשר יצא חוצץ ואף קידש מלחמה נגד תהליכים לימודיים שרווחו בדורו, צווח עליהם ככרוכיה וביטא זאת שוב ושוב ושוב, ולמרות זאת בסופו של דבר כמעט וכלל לא עלתה בידיו, והדברים ידועים. זאת ועוד נקדים, כי עצם הטענה שעם חילופי דורות יש מקום להדגיש, ואולי אף לחדש, דרכי הוראה ולמידה אחרות, כאלה שמתאימות לדור פלוני ואולי לא התאימו לדור אחר, אף היא אינה מופרכת בעינינו, ואף לה ניתן למצוא תימוכין רבים. נסתפק באזכור שניים: דברי הגר"א: "בכל דור ודור שולט מידה אחרת... וכל מעשי הדור והנהגותיהם ופרנסיהם, הכל הוא לפי ענין המידה ההיא"³ כמו גם דברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל: "ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת קץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט, לא יוכל לכוון שום דבר לאמיתתה של תורת אמת..."⁴ ולא פחות מכך בנדון דידן. ראוי הוא אם כן הרב שג"ר זצ"ל, ולהבדיל בין חיים לחיים – ראויים תלמידיו-מוקיריו ממשיכי דרכו, לכל מילת שבח על היכנסם לעומקה של סוגיה חשובה אך גם טעונה זו.

1. שו"ת שאילת יעבץ א, למברג תרמ"ד, סימן ה; וראו מאמרי, 'בקורת תהיה', עמדות ג (בדפוס).
2. ש"ג רוזנברג, בתורתו יהגה, אפרתה תשס"ט.
3. מובא אצל ש' מלצן, אבן שלמה תוספאה, וילנה תר"נ, פרק י"א, ט.
4. אגרות הראיה ב, ירושלים תשכ"ב, איגרת שעח – איגרת התשובה. ראו גם ציטוטו של הרב שג"ר בספר שלפנינו, עמ' 187-188, את דברי הראי"ה קוק, עין איה, ברכות ב, ירושלים תש"ן, עמ' 367; וראו גם את דברי הרב שג"ר, שם, עמ' 28, בשם החזון אי"ש.

עוד יודגש, כי האמור להלן אינו סקירה של הספר, אף לא רצנויה מהוקצעת. כתיבה שכזו, אם הייתה מתבקשת, הייתה מדגישה את רוב-ככל הכוס המלאה שיש בספר חשוב זה, ורק אגב כך מציינת – במידת הצורך – הערת ביקורת פה ושם. ואולם, לא לזה נתבקשתי על ידי חברי המערכת אלא ממש להפך: להעמיד את הדברים במבחן ההערות הביקורתיות (כתביעתו הידועה של ר' יוחנן מריש לקיש – בבלי בבא מציעא פד ע"א).⁵ לכן אציין להלן נקודות אחדות שזה עניינן, תוך שאני מניח כנקודת מוצא שתוכן הספר, גישתו וטענתו מוכרים ואף מוקרים על ידי הקוראים. ועוד: לא אתייחס לפרטים פחות משמעותיים (היעדרם של רשימה ביבליוגרפית ומפתח עניינים; שימוש במהדורות לא מיטביות; סוגיית מסורתיות ההלכה לעומת חדשנותה היצירתית;⁶ ועוד), אלא אתמקד, ולו גם בקצרה, בעניין אחד שנראה לי מהותי:

א. הקושי העיקרי אשר לעניות דעתי קיים בחיבור, הוא במוחלטות המשתמעת ממנו, מוחלטות דו-צדדית: מחד גיסא, אין תוחלת בחלופות האחרות, ומאידך גיסא, הדרך המוצעת בזה היא היא הבשורה.

הקורא... ייאלץ להסיק את המסקנה הנוקבת... הלימוד הליטאי... לא יכול להיות המסד ללימוד התורה הדתי-לאומי... אותה הבחנה תקפה גם ביחס לדרך הלימוד המחקרית... המשבר בלימוד הגמרא במוסדותינו עמוק וחריף מכדי ששילוב מחשב או מתודיקה מודרנית יותר בהוראה יפתור אותו... מטרתו של חיבור זה היא אכן להציע דרך חדשה בלימוד הגמרא בעבור הציבור הדתי-לאומי... בנייתה של דרך לימוד שונה בתכלית... ברור ששידוד המערכות הנדרש בלימוד הגמרא עמוק ושורשי הרבה יותר מאשר תכנון אחר של השיעור, שימוש בשפה מהוקצעת יותר, בתרשימי זרימה ובמחשב וכיוצא באלו.⁷

וכן הלאה וכן הלאה, שוב ושוב, בסגנון דומה, מרישא עד גמירא, במפורש ובמשתמע כאחד.

כאן ראוי לשאול את השאלה הרווחת בגמרא: 'מנלך?' הרי כולנו מכירים אישים, ואף מן הדור האחרון – רבנים וחוקרים, מומחי גמרא ומומחי חינוך – האומרים את ההפך הגמור, חדורים בביטחון שדרכם-הם היא היא – ויש מהם האומרים 'רק היא' – הנכונה, היעילה, הטובה, הראויה והמצליחה, ואחדים מהם אף מוסיפים 'ולראיה...' ומצרפים נתון ומחקר וכדומה, בדיוק כמו הרב שג"ר, ופעמים אף יותר

5. "אזל יתיב [רבי אלעזר בן פדת] קמיה, כל מילתא דהוה אמר רבי יוחנן אמר ליה תניא דמסייעא לך. אמר: את כבר לקישא? בר לקישא כי הוה אמינא מילתא, הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא ומפריקנא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווחא שמעתא, ואת אמרת תניא דמסייע לך? אטו לא ידענא דשפיר קאמינא?!"

6. לנושא זה, שנדון בהרחבת מה בחיבור שלפנינו, ראו בספרי, חדשים גם ישנים, ירושלים תשס"ה, עמ' 8-9, הערה 31.

7. רוננברג (לעיל, הערה 2), עמ' 19-29.

ממנו. מניין אפוא האמירה החדה כל כך, שבדרך המוצעת על ידי הרב שג"ר, בה ודווקא בה, תבוא הגאולה, והיא היא הבשורה? גם אם בעובדה ש'מייצר השיטה' מעצים אותה אין פסול, ואולי אף ברכה יש בה,⁸ הרי שהמתבונן מן הצד רשאי, ואולי אף חייב, להעלות תהיות.

לדידי, גישה כזו, שאינה רק מוסיפה, אלא בראש ובראשונה שוללת, אומרת דרשני לא רק ביישומה המעשי, הפרקטי, אלא גם, ותחילה, במובנה האידאי, התאורטי, העקרוני. לא זה המקום למנות כרוכל את אמירות חז"ל על אודות פרצופיהם, כמו גם דעותיהם, השונים, של הבריות השונות,⁹ אף לא זה המקום לציין את נתינתה וקבלתה של תורה, מקדמת דנא, ב'קולות' רבים (שמות כ', יד)¹⁰ – בהחלט לא 'קול' אחד.¹¹ לכל האמון על ספרות תורה שבעל פה, ודאי וודאי גם מיותר להרחיב על שבעים פני התורה, על הפטיש המפוצץ סלע, אף על "אלו ואלו דברי אלוהים חיים". ומכאן ליישום, עובר מתאוריה לפרקטיקה: המצוי במלאכת ההוראה – בכל תחום ובכל נושא – יודע כי חדשים לבקרים יוצא שמה של 'מתודה' מסוימת, שהיא – וכמובן תמיד 'רק היא'... – תביא גאולה לעולם. לא עוברות שנים אחדות – במקרה הטוב... – ומתודה זו מתבררת כלא מוצלחת כל כך, או אז חוזרים אל הנושנות (Back to Basics), ולחלופין שבים ומביאים חדשות. כך כאמור דרכו של עולם בכל תחום הוראתי, גם מתמטיקה וגם אנגלית, גם היסטוריה וגם... ולא מפתיע – גם תלמוד.

סוף דבר: נדון דידן אף הוא צריך לומר, בענווה המתבקשת: מוצעת כאן 'עוד' דרך, 'עוד' שיטה, 'עוד' גישה, אשר כבודה במקומה מונח לצד (!) יתר הגישות, ומזה ומזה אל תנח ירך, ודאי אתה המתכשר להוראה.

ב. קושי נוסף שממנו נכון שלא להתעלם, הוא המצאי המוגבל של השיטות שאותן סוקר הרב שג"ר ושאתן הוא מתמודד בנוגע לשאלת התאמתן-הצלחתן לדורנו. הרב שג"ר מסתפק במעט מן המעט שבשיטות הלימודיות, ולא זו בלבד אלא שאסכולות

8. השו: "שכחת השבטים ליחוסם" (ראי"ה קוק, אורות, ישראל ותחייתו כז, ירושלים תש"י, עמ' מג-מד); "להדליק נר של חנוכה" (הנ"ל, סדר תפלה עם פרוש עולת ראיא א, ירושלים תרצ"ט, עמ' תלה), ועוד.

9. תוספתא ברכות פ"ו ה"ה, מהד' ליברמן עמ' 104; ברכות נח ע"א.

10. ראו שמות רבה פרשה ה ט, מהד' שנאן עמ' 158-162: "בוא וראה היאך הקול יוצא אצל כל ישראל, כל אחד ואחד לפי כוחו: הזקנים לפי כוחן, הבחורים לפי כוחן והקטנים לפי כוחן והינקים לפי כוחן והנשים לפי כוחן ואף משה לפי כוחו, שנאמר: 'משה ידבר והאלהים יענו בקול' (שמות י"ט, ט), בקול שהיה יכול לסובלו. וכן הוא אומר: 'קול ה' בכח' (תהילים כ"ט, ד), בכוחו לא נאמר אלא 'בכח' – בכוחו של כל אחד ואחד. ואף נשים מעוברות לפי כוחן, הוי אומר כל אחד ואחד לפי כוחו... שנאמר: 'וכל העם ראים את הקולות' (שמות כ', יד), הוי 'ירעם אל בקולו נפלאות' (איוב ל"ז, ה)".

11. ראו: ר' שלמה לוריא (מהרש"ל), ים של שלמה, חולין, ירושלים תשנ"ז, הקדמה; ר' יחיאל מיכל אפשטיין, ערוך השלחן, חושן משפט, פיעטרקוב תרס"ג, הקדמה.

חשובות ביותר – בעיקר 'ספרדיות' – מוזכרות בדבריו במילים ספורות ולמעשה לא עולות אצלו לדיון ממצה, לא נבחנות באזמל המנתחים שבידיו וממילא לא מתבאר כדבעי מדוע אף הן לא יצלחו. מטבע סד היריעה שמוצע כאן לדבריי, אף בעניין זה אקצר, אך די אם נזכיר את 'שיטת העיון' הספרדית של 'גאון קשטיליה' הר"י קנפנטון, כפי שבאה לידי ביטוי בספרו דרכי התלמוד;¹² את 'דרכי העיון' התוניסאי ומה שהרחיב דברים על אודותיה ראש ישיבת 'כסא רחמים' הרב מאיר מזוז בחוברת שהוקדשה לליבונה;¹³ את השיטה המכונה "אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא", במובן שנותן לכך הרב עובדיה יוסף,¹⁴ ואת שיטת הסוגיות – הלא רחוקה מכך – אשר רווחה בבתי מדרשם של החתם סופר ושל המהלכים בדרכו; את דרך הפלפול לגוניה ולסוגיה,¹⁵ ועוד.¹⁶

12. דרכי התלמוד, ויניציאה שכ"ה, וראו: ד' בויארין, העיון הספרדי לפרשנות התלמוד של מגורשי ספרד, ירושלים תשמ"ט; הנ"ל, 'דרכם בקודש' – על שיטת לימוד התלמוד בקרב מגורשי ספרד, פעמים 3, תש"ס, עמ' 73-82; א' שלוסברג, 'דרכי הלימוד ב"דרכי התלמוד" לר"י קנפנטון', שמעתין כב, 79, תשמ"ה, עמ' 21-26 ועוד; ויוזכר אגב כך גם ספר כללי הגמרא של הבית יוסף עצמו, סלוניקי שנ"ח. לספרים העוסקים בכללי לימוד נוסף גם את חיבוריו של רמח"ל – דרך תבונות ואף דרך חכמה וספר ההגיון; וראו מה שכתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל לבנו, רבנו הרצ"ה זצ"ל: "ידעת תשוקתי להיות רגיל בספרי הכללים, כהכריתות, גופי הלכות, והאחרונים, שב שמעתתא, ארעא דרבנן, יד מלאכי, וכיוצא באלה. הם אינם קשים לקנין ומועילים בהכללתם, וכבר העיר על זה בשל"ה בחלק תורה שבעל פה" (אגרות הראיה ב [לעיל, הערה 4], איגרת תרצג, עמ' רצז); וראו גם איגרת הרב קוק לתלמידו הרב ישראל פורת (שם, איגרת תקנב, עמ' קפ-קפב), המדריכה בפרוטרוט על סדרי לימוד; וראו להלן.

13. ראו: 'מאמר בדרכי העיון', בתוך: י' כהן, ויברך ישראל, אשקלון תשל"ט, עמ' 5-22; וראו: הרב כלפון משה הכהן, 'עץ חיים', בתוך: ר' משה שתרונג, ישיב משה א, ג'רבא תרפ"ד (נדפס שוב בתוך: דמות הכסא א, בני ברק תשנ"ז, עמ' עד-עז); הרב רפאל כדיר צבאן, 'שבח התורה ודרך הלימוד', דמות הכסא, שם, עמ' שמג-שנב. ראו גם: ג"י רוונה, 'שיטת העיון "הספרדית" כמכשיר לאהבת התורה', שנה בשנה תשס"ג, עמ' 189-201. לדידו של הכותב, שיטת העיון הספרדית טובה ויעילה לאהבת תורה בדורנו אנו לא פחות משיטת הרב שג"ר.

14. ראו: שו"ת יביע אומר א, ירושלים תשט"ז, עמ' 17-23, ובעיקר שם אות ב; וראו מה שכתב בהקשר זה הרב רחמים חוויתיה הכהן, דמות הכסא ב, בני ברק תשנ"ז, עמ' שיז; וראו: הרב בן ציון אבא שאול, אור לציון – חכמה ומוסר [זכרון הדסה], ירושלים תשנ"ה, שער התורה, מאמר ז, עמ' נה-סג; י' הלוי פאור ס"ט, 'הוראת התלמוד במסורת החינוכית הספרדית', שבילי החנוך 3-4, תשל"ה, עמ' 177-187; ועוד.

15. ראו: ח"ז דימיטרובסקי, 'על דרך הפלפול', ספר היוכל לכבוד שלום בארון למלאות לו שמונים שנה, ירושלים תשל"ב, עמ' קא-קפא; ד' רפל, הויכוח על הפלפול, ירושלים 1979, ועוד.

16. ראו: א' קרלין, לב אריה, תל אביב תרצ"ח, הקדמה; ח' בנטוב, 'שיטת לימוד התלמוד בישיבות שאלוניקי ותורכיה', ספונות יג, ירושלים תשל"ח, עמ' ל; הנ"ל, 'הספרות הרבנית בצפון אפריקה', פעמים 86-87, תשס"א, עמ' 225-227, ועוד. וראו בהרחבה: מ' ברויאר, אוהלי תורה: הישיבה תבניתה ותולדותיה, ירושלים תשס"ד; ש' שטמפפר, הישיבה הליטאית בהתהוותה, ירושלים תשס"ה; ש' טוקצ'ינסקי, דרכי הלימוד בישיבות ליטא כמאה התשע עשרה, עבודת מוסמך,

ג. יתרה מזו, גם אותן שיטות – לא רבות – שנדונות בספר, אינן מתוארות במלוא ההיקף הראוי להן, היקף שהיה חושף את מלוא עניינן ועומקן ומאפשר ליבון ובירור. 'השיטה הבריסקאית' לדוגמה, מתוארת "לא באמצעות הספר הקלסי חידושי ר' חיים הלוי על הרמב"ם אלא דווקא דרך שיעור למדני של הגר"ד סולוביצ'יק" (בתורתו יהגה, עמ' 74 ואילך). לא זו בלבד שהתיאור נעשה דרך הנכד ולא דרך הסב, אלא שהוא נעשה בסך הכול על סמך ניתוחה של הלכה אחת, שיעור אחד – הלכת תפילה, אם היא בגדר 'רחמי' או 'קבע' – הא ותו לא.¹⁷ ושוב ביחס לרבי שמעון שקאפ, אשר שיטתו מתמצית בסך הכול על סמך בירוור הנודע את עניין 'ספק ממון לקולא' ו'המוציא מחברו עליו הראיה' (בתורתו יהגה, עמ' 96 ואילך).¹⁸ הוא הדין בנוגע לשיטת טלז', שמתוארת על סמך מאמר הגותי – 'נשמת התורה' (בתורתו יהגה, עמ' 99 ואילך) – ולא תוך צלילה לספרי החידושים הטלזאיים אשר זה כבר יצא שמם לפניהם. כך גם לגבי דרכו הלימודית – העקרונית מאוד! – של החזון אי"ש,¹⁹ שאמנם לא מוקדש לה פרק בפני עצמו, אך היא נזכרת אי פה אי שם,

- האוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"ד; י"מ תא-שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד א-ב, ירושלים 1999-2004; הנ"ל, כנסת מחקרים – עיון בספרות הרבנית בימי הביניים א-ג, ירושלים תשס"ד. וראו: ד' שחור ומ' זיכל (עורכים), שיטות ודרכים להוראת תורה שבע"פ – מאסף נבחר מתוך מאמרים שנפרסמו בחוברות "שמעתין" (מס' 3-140) בשנים תשכ"ד-תש"ס, ירושלים תש"ס.
17. בהקשר זה הפנה אותי גיסי, הרב אוריאל בנר, להתייחסות הרב אליקים קרומביין, בסקירתו את הספר מנחה טהורה, לנדון דידן – ראו: מעלין בקודש יט, תש"ע, עמ' 168-170. הרב קרומביין מבקר שם ממוקדות את תיאור הרב שג"ר את 'השיטה הבריסקאית', כביכול זו אינה מתאימה אלא רק ללומד החרדי. לידיו של הרב קרומביין, לעומת זאת, אין שום ספק ש'השיטה הבריסקאית' מתאימה גם מתאימה ללומד הציוני-דתי המעמיק. הרב קרומביין חלוק על הרב שג"ר בשתיים – חלוק על התיאור, וחלוק שבעתיים על המסקנה: "לומדים רבים... יתקשו לקשר בין התיאור הזה של הרב שג"ר לבין החינוך שקיבלו מרבניהם... מי שזכה להתנסות בשיטה זו מכיר אותה כמנהירה וכמחדירה את אור התבונה והסדר ההגיוני להמוני הפרטים... מבחינה זו היא נגישה לכל לומדי התורה באשר הם, ונאמנת לרוחה הדמוקרטית העתיקה של ההלכה: 'כל הרוצה יבוא וייתול'". גישתו בהחלט משתלבת עם האמור כאן, על הביקורת כנגד שלילת הרב שג"ר שיטות מסורתיות ועל הדרישה להשארת הלגיטימציה למגוון שיטות – כולל זו 'הבריסקאית', כמובן – גם אם לצדה, הלגיטימי לא פחות, תחקים 'שיטת הרב שג"ר'.
18. העובדה שכבר 'חטא' בכך א' שגיא – אם כי במאמר הגותי – אינה בדיוק טענת פטור. וראו: א' שגיא, 'המצווה הדתית והמערכת המשפטית: פרק בהגותו ההלכתית של הרב שמעון שקאפ', דעת 35, תשנ"ה, עמ' 99-114, וראו: ש"ע וזנר, חשיבה משפטית בישיבות ליטא בראי משנתו של הרב שמעון שקופ, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"ה.
19. לא למותר לציין, בהקשר זה, לדוגמה, את הערכתו הגדולה של החזון אי"ש למתודת המהרש"א – קובץ אגרות חזון איש א, בני ברק תש"ן, איגרת א, עמ' כה: "...לא יפה עשו הדור האחרון אשר עזבו לימוד ס' מהרש"א ז"ל אשר מתנה טובה נתנה לישראל לזכות בו הדורות הבאים אחריו, להרגיל את הלומדים... ודור שלפנינו החזיקו מאוד בס' בקדוש הזה... ומיום שעזבוהו אבדו את ידיעת הפשט כולו... ואין מי שיחזיר העטרה ליושנה...".

תוך התעלמות מעבודת דוקטור חשובה שנכתבה בעניינה.²⁰ מובן מאליו שניתן לטעון כי כתיבה זו אינה אלא הדגמה, רק קצה קרחון, ולעומת זאת הניתוח והמסקנות מתבססים על שפע עיונים הלכתיים,²¹ ועדיין דומה שהקורא מצפה, ובדין, לביסוס הרבה יותר מקיף של כל שיטה ושיטה, לפני שדוחים אותה באבחה חדה הקובעת כי היא אינה מתאימה לצעיר דורנו הציוני-דתי.

זאת ועוד: כאשר מגיע הרב שג"ר לעיסוק בהוגי העת החדשה – הרב י"ד סולובייצ'יק והראי"ה קוק, הוא עושה זאת לא תוך עיון במשנתם ההלכתית עצמה, אלא באמצעות משנתם ההגותית, המקום שבו הם מדברים 'על' ולא המקום שבו הם עושים 'את' הדבר עצמו. כך הרב סולובייצ'יק, אשר משנתו מתוארת דרך 'איש ההלכה', 'ובקשתם משם' וכו', תוך פסיחה על למדנותו עצמה כפי שהיא מתבררת ואף עולה עלי כתב יותר ויותר בעשורים האחרונים. כך גם לגבי הראי"ה קוק: הייתכן להלך בעקבי הראי"ה בלא צלילה לעומק 'בירור הלכה – הלכה ברורה'? האפשר שלא לחזור לעשרות המקומות (!) שבהם מנחה הרב את בנו, את אחיו ואף לא מעט מתלמידיו בהליכי למידה, אם נכונים ואם דווקא אותם שאינם נכונים?²² הייתכן להציג את דרך לימודו בלא לסקור כדבעי את הספרות ההלכתית, הפרשנית והפסיקתית המסועפת שראתה אור תחת ידיו (ואשר בשנים האחרונות אף זכתה – בשעה טובה – לטיפול רבני ואקדמי)?²³ הרב שג"ר ניזון, לצורך עניינו, ממשנתו הרעיונית-הגותית של הרב קוק (אורות התורה, מאמרי הראיה וכיו"ב)²⁴ – למצער בדרך שהוא קורא אותה, גם אם זו בהחלט אינה מוסכמת – אך כאמור הוא מתעלם כמעט לחלוטין מאותם מקומות (רבים!) שבהם הרב ממקד הדרכותיו, בדרך שאין מפורשת ממנה, בלמידת גמרא ובהוראתה.

20. ב' בראון, החזון איש: הלכה, אמונה וחברה בפסקיו הבולטים בארץ ישראל (תרצ"ג-תשי"ד), עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"ג; וראו: 'א' אנגלנדר, 'תפיסת האדם ותפקידה של ההלכה בהגותו של החזון איש', ראשית 2, תש"ע, עמ' 183-214.

21. על 'קוצר היריעה' ראו: רוזנברג (לעיל, הערה 2), עמ' 47.

22. ראו אורות התורה, אור עציון תשס"ד, עמ' פב-פו: "לחזוק דברי קדשו (מתוך אגרות קדשו)" – מקבץ הנחיות לימודיות שריכוזו רבנו הרצ"ה.

23. אגב ייאמר שזו רעה חולה אצל לא מעט מהעוסקים במשנת אדירי דעה אלה – הרי"ד סולובייצ'יק והראי"ה קוק, שרבים רבים כותבים על אודות משנתם, לא מעט אף ממקדים עיונם במשנתם ההלכתית, ואולם לרוב רק תוך עיון באמירות הכתבים ההגותיים 'על' הספרות ההלכתית. לעומת זאת, ספורים ביותר הם אותם שנוחתים לעומקה של המשנה ההלכתית עצמה אשר הותירו אחריהם גדולי עולם אלה, משנה שאינה פעוטה כלל ועיקר, מלבנים אותה כדבעי וממנה עצמה מסיקים 'שיטה'.

24. יצוין כי גם בהקשר הגותי זה, העיון נעשה ללא מעקב אחר ספרות נרחבה שנכתבה אודות 'תורת ארץ ישראל' של הרב; וראו מאמרי, 'תורת ארץ ישראל – התלמוד הירושלמי במשנת הרב קוק', בתוך: א' ורהפטיג (עורך), ישועות עוזו, ירושלים תשנ"ו, עמ' 390-412.

דברים אלה צריכים להיאמר גם בנוגע לפרק המתאר את המחקר האקדמי, את המתודה האקדמית, תיאור שנסמך כמעט כולו על סמך מאמרו של פרופ' מ' כהנא, ובמידת מה על סמך מאמר חשוב של ההיסטוריון פרופ' י" כ"ץ, הגם שספק אם אכן שניים אלה משקפים נכוחה את הנעשה ב'אקדמיה' בכלל. האם הם מייצגים כדבעי את כיוונה הבראשיתי של האוניברסיטה העברית? וכי כמותם גרסו למשל הרי"ן אפשטיין והרא"ש רוזנטל ועוד, והוא הדין ר"ח אלבק? האם תלמידי חכמים אקדמאיים אלה גם הם ביקרו במידה ובסגנון כה נחרצים ותקיפים את אסכולות הלימוד הישיבתי?²⁵ מסופקני.

*

כאשר רצה הרב חנוך הניך אייגש להוציא לאור את ספרו – ספר המרחשת, הוא חשש שמא לא יתקבל בציבור הלמדנים. היה זה סמוך ונראה ל'השתלטותה' של השיטה הבריסקאית ו'צוויי דיניה' על אולמות הישיבות ובתי המדרש, וחשש אפוא הרב אייגש שמא סגנונו הוא ב'לימוד', הסגנון 'הישן', כבר לא יתקבל. בשל כך פתח וכתב בהקדמתו:

כי סליק ר' אבא אמר יהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל' (ביצה לח ע"א) – ויפלא... אבל ידוע הוא כי דרכי הלימוד שונים הם, כפי שינוי המקומות והמדינות... ועל כן... היה ר' אבא חושש פן לא יהיו לרצון אמרי פיו והגיון לבו בתלמוד, ועל כן היה מתפלל תפילה קצרה זו...

הקדמתי דברים אלה באשר ידוע כי בזמננו נשתנו הרבה דרכי הלימוד בתלמוד תורתנו הק', שסגנון סברתם ואופן הבנתם פילסו להם נתיב בבתי מדרש התורה והתלמוד, וביחוד בבתי הישיבות בדורנו, ואני, כאשר כל ימי גדלתי בין חכמי בית המדרש הישן, והזרע אשר זרעו על תלמי לבבי וסגנון הלימוד אשר קלטתי במוחי עשו פרי למינס, מעין שופרם וטעמם, והוציאו תולדותיהם, פחות או יותר, כיוצא בהם – בבואי היום להפיץ מעינותי חוצה ולתת מהלכים לילדי רוחי אלה אשר חנני החונן לאדם דעת ית', ואירא כי עירום אנכי מכתנות האור וההגיון בתלמוד כאלה אשר חדשים מקרוב באו והביאו מסגנוני לימודם, ואשר התלמידים הבאים אחריהם שתו מי מעינות אלה והיו בפיהם כדבש למתוק, ועל כן גם אנכי אשר לא נסיתי באלה והליכותי בחדושי הלכות הנן בדרך הכבושה והסלולה מרבותינו

25. יצוין כי גם ההתייחסות ל'שיטת רבדים' לא נעשתה על סמך סקירה ספרותית מקדמית מקיפה, אשר הכרחית לדיון כזה. ראו מאמרי, 'רבדים ב'רבדים': שיקולי הוראה וחינוך בדרך הוראת התלמוד – בין עולם המחקר ועולם הישיבה, בד"ד 15, תשס"ד, עמ' 25-5, כולל 'נספחו' של הגרז"נ גולדברג, שם.

קדמאי ובתראי ז"ל, מפתח שפתי בתפילה לפני נותן התורה ית' שיהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל גם אצל המעיינים הלומדים בזמננו...²⁶

דוק אפוא ותשכח: לא יצא הרב אייגש חוצץ נגד השיטה הבריסקאית. כול שביקש לא היה אלא את זכות המשך קיומה של שיטתו, השיטה 'המסורתית'; בחינת 'אלו' אך לגיטימציה גם ל'אלו'.

אף אנו נאמר בנדון דידן: בהחלט נכון לתת לגיטימציה לשיטת הרב שג"ר, וכבודה במקום הראוי לה מונח. ברם, לעניות דעתי נכון להציב את 'שיטת הרב שג"ר' כאחת מתוך עשר ויותר שיטות לגיטימיות ללמידת גמרא ולהוראתה. דעתי היא שהמתכשר להוראה, בשלב הכשרתו, ראוי לו שייחשף – ולו לזמן מה, אך זמן אפקטיבי – לכל אחת ואחת מאותן שיטות, ואף יתרגל אותה קמעא. לימים, אחר הכשרתו ועם כניסתו למלאכת ההוראה, מדי שנה בשנה יבחן מהי השיטה היותר נכונה לכיתה שלפניו, לעתים אפילו לתלמיד שלפניו, ויתאים הוראתו עתה לשנה זו, להם ולו. וכך על זו הדרך בשנה הבאה, שוב בחינה ושוב החלטה ושוב יישום, אולי שונה, וכך בע"ה יזכה ונזכה להגדיל תורה ולהאדירה.

26. הרב חנוך הניך אייגש, ספר מרחשת א, בילגורי תרצ"א, הקדמה. לעצם פרשנות תפילת ר' אבא בכיוונים שונים ואף הפוכים בתכלית, ראו מאמרי (לעיל, הערה 1).